

Rafał Jankowski

<https://orcid.org/0000-0001-7634-9565>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

SPIS KSIĄG GRODZKICH STĘŻYCKICH Z 1792 ROKU

Celem artykułu jest szczegółowe opisanie ksiąg grodzkich stężyckich z lat 1564–1792, które znajdowały się w archiwum grodu w Stężycy. Jest to też przyczynek poszerzający wiedzę o stratach w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie podczas II wojny światowej. Mimo całkowitego zniszczenia ksiąg stężyckich zachowały się jednak źródła pośrednie, które umożliwiają wgląd w historyczny zasób akt. Dla poznania ksiąg stężyckich ważny jest ich spis z 1792 r., umieszczony w artykule.

Jedną z największych strat w zasobie archiwalnym poniesionym przez kulturę polską podczas II wojny światowej jest zniszczenie dużej części ksiąg sądów szlacheckich oraz akt miejskich przechowywanych w AGAD. Wraz z archiwaliami przepadły również pomoce archiwalne, które były integralną częścią powyższych serii ksiąg¹. Stąd obecnie problemem jest ustalenie nawet podstawowych informacji o zespołach ksiąg sądów szlacheckich, takich jak nazwa serii, daty graniczne, wielkość oraz ogólna charakterystyka zawartości². W AGAD zachowały się spisy ksiąg sądów szlacheckich, w większości jednak tylko dla ksiąg, które przetrwały do naszych czasów³. W tej sytuacji

¹ W 1844 r. księgi grodzkie stężyckie miały rejestry spraw z lat 1576–1795 spisane w 16 księgach, T. Mencil, *Z dziejów staropolskich akt władz partykularnych mazowieckich i podlaskich w XIX wieku (spisy zawartości archiwów akt dawnych w Plocku, Łomży i Siedlcach)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” (dalej: MHA), t. 1, 1985, s. 61.

² A. Stebelski, *Dzieje zniszczenia Archiwum Głównego Akt Dawnych [w:] Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 20–28; A. Wolff, *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1381–1835 [w:] tamże*, s. 182–185, 191–220; J. Krochmal, *Kalendarium dziejów Archiwum Głównego Akt Dawnych i jego poprzedników (1807–2011)*, MHA, t. 18, 2011, s. 66–68.

³ Zob. bardzo szczegółowy sumariusz chronologiczny ksiąg ziemskich szadkowskich z lat 1417–1768. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Sumariusze i księgi pomocnicze urzędu grodzkiego sieradzkiego oraz varia z akt ziemskich i grodzkich wielkopolskich (dalej: Sumariusze), sygn. 1, s. 1–324. Podobnie spisy ksiąg ziemskich i grodzkich

szczególnego znaczenie nabierają źródła wiedzy o zniszczonych archiwaliach staropolskich. Stąd zainteresowanie badaczy przechowywanym w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie (rkps nr 5066) „Spisem Archiwów Akt Dawnych w Królestwie [Polskim] z wyszczególnie[nie]m rodzaju i gatunku akt, w tychże zachowanych” autorstwa Erazma E. Goldmana, wieloletniego archiwisty Archiwum Akt Dawnych w Piotrkowie Trybunalskim, sporządzonym – według wydawcy – między 1845 a 1860 r.⁴ Na spis ten zwrócił uwagę Adam Wolff⁵, który wprowadził go do obiegu naukowego w opracowaniu poświęconym oszacowaniu strat wojennych w zasobie AGAD w zakresie „akt partykularnych”⁶. Z tego spisu wynika, że w zasobie archiwum do 1944 r. było łącznie 341 ksiąg grodzkich i ziemskich stężyckich z lat 1564–1810⁷. Bardziej wiarygodny „Spis ksiąg grodzkich i ziemiańskich oraz miejskich w Archiwum Akt Dawnych przy Trybunale Cywilnym w Siedlcach z 1844 roku”, wydany przez Tadeusza Mencę, podaje, że w tamtejszym archiwum było wówczas 195 ksiąg grodzkich stężyckich z lat 1564–1796 i 114 ksiąg ziemskich stężyckich z lat 1563–1810, co w sumie daje 309 ksiąg⁸. Z powyższych spisów wynika, że między 1844 a około 1860 r. przybyły 32 księgi ziemskie i grodzkie stężyckie. Przynajmniej jeden więc z tych spisów był zrobiony nierzetelnie. Szczegółowość spisu z 1844 r. może przemawiać za tym, że został sporządzony poprawniej od wykazu Erazma E. Goldmana.

Od czasu artykułu Adama Wolffa, szacującego straty ksiąg sądów szlacheckich i miejskich w AGAD podczas II wojny światowej, pojawiło się kilka publikacji, które pozwalają zweryfikować, uzupełnić lub poprawić podawane w nim informacje. Najbardziej znany jest cykl artykułów Jacka Soszyńskiego, w których zamieszczono spisy ksiąg sądowych województwa podlaskiego, ukazujące stan najstarszych akt podlaskich w latach bezpośrednio poprzedzających „potop”

sieradzkich z lat 1386–1840, tamże, sygn. 67, s. 3–9, 33 (akt ziemskich sieradzkich i szadkowskich), s. 10–33 (akt grodzkich sieradzkich) i ich zestawienie na s. 34. Por. A. Wajs, *Historyczne i współczesne pomoce archiwalne do akt ziemskich i grodzkich województwa sieradzkiego w AGAD*, MHA, t. 10, 1999, s. 77–86; A. Wajs, H. Wajs, *Aneks (Sumariusze i księgi pomocnicze urzędu grodzkiego sieradzkiego oraz varia z akt ziemskich i grodzkich wielkopolskich)*, MHA, t. 10, 1999, s. 97–115.

⁴ R. Jaworski, *Erazma Goldmana spis archiwów Akt Dawnych w Królestwie [Polskim]*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory”, nr 8(10) 2017, s. 86, 88–108. Por. A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 177. Zob. dwa odpisy maszynowe wykonane jako praca zlecona przez Zofię Zaheyową w Krakowie. Jeden egzemplarz złożony w dziale nabytków, a drugi w rękach Adama Wolffa, nabytek nr 132 z 25 IX 1950 r., AGAD, Księga Nabytków AGAD, t. 1 (z lat 1946–1957), s. 69–70; AGAD, Nabytki niedokumentowane Oddziału I, sygn. 61/cz. I–II, s. 1–17.

⁵ Zob. M. Bielińska, A. Wolffowa, *Wolff Adam [w:] Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1: 1918–1984, red. M. Bielińska, I. Janosz-Biskupowa, Warszawa–Łódź 1988, s. 230; J. Grabowski, *Adam Wolff – archiwista Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (1924–1954) i jego wkład w badania mediewistyczne w Polsce*, MHA, t. 18, 2011, s. 212–213.

⁶ A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 177–179, 193.

⁷ Wydał: R. Jaworski, *Erazma Goldmana spis archiwów*, s. 108. Przywołał go A. Wolff (*Akta partykularne*, s. 205. Podstawa: AGAD, Nabytki niedokumentowane Oddziału I, sygn. 61/cz. I–II, s. 16), lecz podał, że z spis był z lat 1436–1810 (za: S. Kutrzeba, *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. II. Województwo sandomierskie*, „Rozprawy Akademii Umiejętności” [Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II, t. XVII], t. 42, Kraków 1902, s. 111.

⁸ T. Mencil, *Z dziejów*, s. 61.

szwedzki, podczas którego akta te bardzo ucierpiały, a częściowo przepadły. Autor uzupełnił w nich dane dotyczące ksiąg ziemskich brańskich⁹, suraskich¹⁰ i tykocińskich¹¹ oraz podkomorskich bielskich¹².

Ziemia stężycka była jednostką terytorialną I Rzeczypospolitej położoną w województwie sandomierskim w Małopolsce¹³. Do schyłku XVI w. obszar ten był nazywany alternatywnie „terra” (ziemia) lub „districtus” (powiat) i należał do ziemi radomskiej. Od końca XVI w. do schyłku Rzeczypospolitej określany był w źródłach urzędowych (konstytucjach sejmowych, laudach sejmikowych itp.) jako ziemia stężycka. Nie oznaczało to jednak, aby „terra Stenzicensis” nabyła w ramach województwa sandomierskiego uprawnienia polityczno-administracyjne. Nazwano ją ziemią stężycką ze względu na peryferyjne położenie geograficzne (za Wisłą i Wieprzem) w stosunku do głównej części województwa sandomierskiego. Stolica regionu znajdowała się w Stężycy. Miasto niszczone było pożarami (w 1527, 1540, 1580 i 1836 r.) i najazdami (wojsk rosyjskich i kozackich w październiku 1655 r., wojsk szwedzkich w grudniu 1655 r., Tatarów, Kozaków, Siedmiogrodzian, Szwedów i Litwinów w 1657 r.). Ponadto nękały je częste wylewy Wisły, odnotowane w latach 1562–1565, 1567, 1570–1571, 1578, 1580, 1605, 1615, 1621, 1636, 1646, 1646, 1651, 1662, 1713–1714, 1736–1737 i 1814. Odbywały się tam sejmiki i sądy ziemskie (jeden z dwóch w całym województwie)¹⁴. Główny gród ziemi znany jest szerzej ze zjazdu przeddelegacyjnego szlachty polskiej zarządzanego przez prymasa Jakuba Uchańskiego na 12 V 1575 r. w celu przystąpienia do wyboru nowego króla po wyjeździe Henryka III Walezego oraz ze zjazdu szlachty w dniach 9–22 IV 1606 r. podczas rokoszu sandomierskiego Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewody krakowskiego i starosty stężyckiego¹⁵. Ziemia stężycka składała się z jednego powiatu

⁹ J. Soszyński, *Spis ksiąg ziemskich brańskich z 1647 roku*, „Z Badań nad Polskim Księgozbiorem Historycznym”, t. 19, 1999, s. 121–150; A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 194.

¹⁰ J. Soszyński, *Spis suraskich ksiąg sądowych z 1647 roku (suraskie ziemskie inscriptionum i decretorum)*, „Z Badań nad Polskim Księgozbiorem Historycznym”, t. 21, 2003, s. 343–360; A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 205–206.

¹¹ J. Soszyński, *Dwa spisy zaginionych podlaskich ksiąg sądowych z 1647 r. (tykocińskie ziemskie inscriptionum i decretorum)*, „Studia Podlaskie”, t. 9, 1999, s. 111–119; A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 206.

¹² J. Soszyński, *Księgi podkomorskie bielskie wg spisu z 1648 r. Przyczynek do badań nad staropolską kulturą prawniczą*, MHA, t. 11, 2000, s. 93–96.

¹³ Ziemia stężycka obejmowała obszar obecnego powiatu ryckiego, południowej części powiatu garwolińskiego i południowo-zachodniej części powiatu łukowskiego.

¹⁴ W latach 1563/64–1792 sądownictwo ziemskie w województwie sandomierskim sprawowały dwa sądy, w Sandomierzu i w Stężycy. Konwokacja warszawska 1764 r., zachowując ziemstwo stężyckie, ustanowiła sąd ziemski w Radomiu, którego jurysdykcji podlegały powiaty: radomski, checiński i opoczyński. *Volamina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane go* (dalej: VL), t. 7, Petersburg 1860, s. 36, f. 66: „Ustawa Ziemstwa Radomskiego w Woiewodztwie Sandomirskim”. Równocześnie wskrzesiła ziemstwo pilzneńskie, którego roki odbyły się tylko raz, tamże, s. 36, f. 67. Konstytucja 1766 r. przeniosła roki ziemskie powiatu sandomierskiego, pilzneńskiego i wiślickiego do Wiślicy, tamże, s. 210–211, f. 477.

¹⁵ J. Łosowski, *Akta sądów i urzędów szlacheckich w XIV–XVIII wieku [w:] Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 277: „Niekiedy możliwości oblatowania uchwał zjazdów szlachty prowadziła do paradoksów. Wynikały one z wykorzystywania akt grodzkich [z dużą dozą prawdopodobieństwa również stężyckich – R.J.] do aktykacji uchwał

stężyckiego. Granice przebiegały na południu wzdłuż brzegu rzeki Wieprz, na wschodzie region graniczył z ziemią łukowską, na północ z ziemią czerską (Mazowsze), a na zachodzie granicę wyznaczała Wisła, która biegła wówczas inaczej, pozostawiając na prawym brzegu kilka wsi w okolicy Sieciechowa i Kozienic. Obszar ziemi stężyckiej wykraczał na południe od ujścia Wieprza do Wisły i obejmował tereny wokół ówczesnego miasta Gołąb, aż po dzisiejsze Puławy. W 1791 r. ziemia stężycka obejmowała 24 parafie, a zamieszkiwało ją 32 365 osób¹⁶.

Podczas sejmiku piotrowskiego 1562/1563 r. na prośbę posłów województwa sandomierskiego postanowiono, że przywrócone zostaną sądy ziemskie i grodzkie w Stężycy, niegdyś przeniesione do Radomia ze względu na zagrożenie ze strony nieprzyjaciela, nastąpiło prawdopodobnie po wielkich najazdach tatarskich z lat 1500–1502 sięgających Wisły. Jako przyczynę decyzji podano odległość i niewygodę położenia powiatu stężyckiego względem Radomia, zwłaszcza oddzielenie Wisłą od reszty województwa¹⁷. Równocześnie szlachta powiatu stężyckiego otrzymała prawo wyboru osobnych sędziów, podsędków i pisarzy ziemskich¹⁸. Zdecydowano ponadto, że po śmierci aktualnego starosty grodzkiego radomskiego Stężyca otrzyma osobnego starostę (od 1568 r.). Wszystkie te postanowienia zawiera „Restitutio iurisdictionis terrestris et castren[sis] nobilitati districtus Sthezycen[sis]” z 6 IV 1563 r., dokument wystawiony za zgodą sejmujących stanów¹⁹. W konstytucji wspomnianego sejmiku brakuje powyższych

zjazdów szlacheckich zwróconych przeciw królowi (np. w czasie rokoszu Mikołaja Zebrzydowskiego w latach 1606–1609”.

¹⁶ B. Chlebowski, *Stężyca* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski (dalej: SGKP), t. 11, Warszawa 1890, s. 339–341; *Stężyca*, t. 15, cz. 2, Warszawa 1902, s. 622; W. Pałucki, *Granice i podziały polityczno-administracyjne* [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku* (dalej: *Atlas*), red. W. Pałucki cz. 2: *Komentarze, indeksy*, Warszawa 1993, s. 32, 48–49; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10: *Województwo Warszawskie*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, z. 21: *Powiat rycki*, inwentaryzację przeprowadzili: I. Galicka, H. Sygietyńska i D. Kaczmarzyk, Warszawa 1967, s. 22; K. Kurzyp, *Kartki z historii Stężycy nad Wisłą*, Stężyca 1989, s. 6; tenże, *Stężyca nad Wisłą*, Stężyca 1989, s. 35, 47–48, 74–77; J. Kus, *Wstęp* [w:] *Stężyca nad Wisłą w dokumentach*, red. F. Pawłowski, Stężyca 1993, s. 8–18. Zob. mapę: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI w. (mapa główna) – Część północna* [w:] *Atlas*, cz. 1: *Mapy i plany*, Warszawa 1993.

¹⁷ *Urzednicy województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gašiorowski [seria:] *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gašiorowski, t. 4: *Małopolska (Województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie)*, z. 3, Kórnik 1993, s. 136. Por. K. Kurzyp, *Stężyca*, s. 7.

¹⁸ *Urzednicy*, s. 140–142, nr 1113–1124 (sędzia); s. 139–140, nr 1096–1105 (podsędek); s. 136–138, nr 1070–1085 (pisarz).

¹⁹ AGAD, Metryka Korona (dalej: MK), sygn. 96, k. 90v–92. Cyt. dokument: *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, opisana przez M. Balińskiego i T. Lipińskiego, wyd. 2, poprawione i uzupełnione przez F.K. Martynowskiego, t. 2, Warszawa 1885, s. 976: „Na sejmie piotrkowskim, wyrzekł Zygm[unt] August we wtorek po niedz[ielu] kwiet[nej] 1563 r.: ponieważ posłowie W[ojewództwa] Sandom[ierskiego], tak na przeszłych, jak i na terażniejszym sejmie przekładali nam niedogodności i straty, na jakie są narażeni obywatele powiatu stężyckiego, udając się na sądy ziemskie i grodzkie do Radomia, co im z przykrością przychodzi dla odległości miejsca i częstokroć trudnej przez Wisłę przeprawę; upraszali nas przeto: abyśmy ziemską i grodzką jurysdykcyę, które dawniej w Stężycy istniały i tylko z powodu napadu nieprzyjaciół do Radomia przeprowadzone były,

postanowień z powodu opuszczenia, jak głosi konstytucja sejmu warszawskiego z 1563/1564 r. zatytułowana „Sąd Grodzki Stężycki”, będąca rejestrem aktu wystawionego rok wcześniej wpisanego do Metryki Koronnej²⁰.

W 1793 r. region miał zostać włączony do województwa lubelskiego. Wnieiony na sejmie grodzieńskim 1793 r. projekt włączenia ziemi stężyckiej do województwa lubelskiego z powodu II rozbioru Rzeczypospolitej nie został zrealizowany²¹.

Obok podziału na powiaty administracyjne i sądowe ziemskie w historycznym województwie sandomierskim funkcjonowało sześć grodów starościńskich, którym podlegały okręgi o zasięgu pokrywającym się w większości z terytoriami powiatów. Grody istniały w Sandomierzu dla powiatu sandomierskiego, Nowym Mieście Korczynie dla powiatów wiślickiego i pilzneńskiego, w Radomiu dla powiatów radomskiego i stężyckiego oraz w Opocznie i Chęcinach dla własnych powiatów. Na mocy konstytucji z 1562/1563 r. Stężyca otrzymała własny gród, uniezależniając się od Radomia. Obszar starostwa stężyckiego nie pokrywał się z obszarem powiatu (ziemi) i – jak pokazują kolejne lustracje – ulegał ciągłemu pomniejszeniu.

Sejm Czteroletni (Wielki), reorganizując sądownictwo, zniósł sądy ziemskie i grodzkie, 10 I 1792 r. ustanawiając w ich miejsce sądy ziemiańskie. W województwie sandomierskim powołano je w Sandomierzu dla powiatu sandomierskiego, w Nowym Mieście Korczynie dla powiatu wiślickiego, w Chęcinach dla powiatu chęcińskiego i opoczyńskiego, w Radomiu dla powiatu radomskiego i w Stężycy dla ziemi stężyckiej²². Targowica, znosząc instytucje powołane przez Sejm Czteroletni, zlikwidowała sądy ziemiańskie i nakazała ponowne otwarcie ksiąg grodzkich i ziemskich. Po klęsce maciejowickiej (10 X 1794 r.) Stężyca znalazła się pod okupacją rosyjską. Konwencja podziałowa między Rosją i Austrią z 3 I 1795 r. przydzieliła Austrii resztę ziem małopolskich ze Stężycą, województwo lubelskie i większość Podlasia okupowanego przez wojska rosyjskiego. Z terenów zaboru austriackiego położonych na południe od Pilicy oraz między Wisłą i Bugiem (z wyłączeniem okręgu Warszawy) utworzono prowincję austriacką pod nazwą Galicja Zachodnia ze stolicą w Krakowie. Na całym obszarze okupacji austriackiej powołano 12 cyrkulów, w tym łukowski ze Stężycą (od 1802 r. Stężyca była w cyrkule siedleckim). Panowanie austriackie na terenie Galicji Zachodniej trwało do 1809 r. Na mocy traktatu w Schönbrunn (14 X 1809 r.) Austria oddała Księstwu Warszawskiemu swe nabytki terytorialne uzyskane w III rozbiorze Rzeczypospolitej²³.

napowrót do Stężycy przenieśli, i tamże we dworze naszym gród mieć pozwolili – do czego niniejszém przychyliam się”.

²⁰ VL, t. 2, Petersburg 1859, s. 28, f. 640: „Sąd Grodzki y Ziemski Stężycki, któreśmy za prozbą Rycerstwa onego powiatu w Stężycy Seymu przeszlego postanowili, iż się to było w konstytucjach Seymu przeszlego opuściło, *praesentis Conventus autoritate approbuiemy*”.

²¹ VL, t. 10: *Konstytucje sejmu grodzieńskiego z 1793 roku*, wyd. Z. Kaczmarczyk, przy współudziale J. Matuszewskiego, M. Sczanieckiego i J. Wąsickiego, Poznań 1952, s. 311–312.

²² VL, t. 9: *Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie*, Kraków 1889, s. 370–375: „Sąd ziemiański”, s. 375–376: „Deklaracya o sądach ziemiańskich w prowincjach Koronnych”.

²³ S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 28; K. Kurzyp, *Stężyca*, s. 78–79, 82; T. Mencil, *Galicja*

Na terenie III zaboru austriackiego (Galicja Zachodnia) w kwietniu 1796 r. władze austriackie zamknęły dotychczasowe księgi grodzkie i ziemskie, jednocześnie ustalono przepisy o prowadzeniu w niektórych dotychczasowych kancelariach nowych ksiąg ziemskich pod opieką dotychczasowych regentów kancelarii. Równocześnie władze austriackie nakazały w aktach „milczących” (staropolskie akta grodzkie i ziemskie), zakreślić wszystkie niezapisane strony, pofoliowanie lub spaginowanie ksiąg oraz uporządkowanie i spisanie dla nich rejestrów. Następnie w kancelariach miano opracować indeksy do wszystkich ksiąg, według dóbr lub wsi oraz osób występujących w zapisach. Poleceń tych za rządów austriackich nie wykonano z powodu braku personelu. Akta „czynne”, czyli nowe księgi ziemskie od 1796 r., były prowadzone przez dotychczasowych regentów kancelarii pod kontrolą nowo powołanych sądów szlacheckich zwanych Forum Nobilium w Krakowie i w Lublinie. Na terenie podległym Forum Nobilium w Lublinie czynne były nowe księgi ziemskie, między innymi w Steżycy. Ich regent miał także nadzór nad księgami „milczącymi”, czyli księgami grodzkimi steżyckimi. Nadzór ten miał charakter porządkowy, polegający na wykonaniu foliacji lub paginacji ksiąg, ponumerowaniu transakcji oraz sporządzaniu szczegółowych indeksów. Nowe księgi ziemskie prawie zawsze były prowadzone w dawnych kancelariach grodzkich, w tym w Steżycy²⁴.

Na mocy dekretu księcia warszawskiego Fryderyka Augusta z 2 IX 1808 r. utworzono Archiwum Ogólne Krajowe (poprzednik AGAD) w Warszawie, jako centralne archiwum akt dawnej Rzeczypospolitej. Początkowo projektowano skupienie w archiwum warszawskim wszystkich akt władz partykularnych, a w poszczególnych miastach departamentowych i powiatowych miały pozostać jedynie akta z ostatnich stu lat. Jednocześnie Ministerstwo Sprawiedliwości wydało 17 IX 1808 r. zarządzenie do trybunałów cywilnych i sądów pokoju, aby przysłały do centralnego archiwum dokładne spisy posiadanych akt. Po przyłączeniu do Księstwa Warszawskiego Galicji Zachodniej w powstałych wówczas czterech nowych departamentach (w tym siedleckim ze Steżycą) wprowadzono 15 VIII 1810 r. przepisy o organizacji sądownictwa na wzór obowiązujących w Księstwie Warszawskim. Opiekę nad dawnymi aktami grodzkimi i ziemskimi oraz ziemskimi z czasów austriackich, zamkniętymi z dniem 14 VIII 1810 r., powierzono mianowanym tam notariuszom i konserwatorom hipoteki. Zostawali nimi dotychczasowi regenci austriackich kancelarii ziemskich. Jednocześnie 21 IX 1810 r. powtórzono wspomniane zarządzenie (z 17 IX 1808 r.), polecające sądom starych i nowych departamentów nadsyłanie aktualnych spisów akt staropolskich. W okresie Księstwa Warszawskiego (od 1810 r.) dawne księgi sądowe ustąpiły miejsca aktom hipotecznym i notarialnym²⁵.

W czasach Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego podejmowano starania o zapewnienie należytej opieki aktom staropolskich

Zachodnia 1795–1809, Lublin 1976, s. 15–27, 33–56, 295–316.

²⁴ T. Mencil, *Galicja Zachodnia*, s. 384–385; tenże, *Losy staropolskich akt partykularnych w latach 1795–1815*, „Archeion”, t. 31, 1959, s. 27.

²⁵ T. Mencil, *Losy*, s. 30, 33.

sądów szlacheckich. Doprowadziło to do zgromadzenia w latach 1826–1834 w archiwach przy trybunałach cywilnych całej spuścizny aktowej sądów szlacheckich. W 1834 r. akta grodzkie i ziemskie stężyckie, wraz z drohickimi, liwskimi, łukowskimi i mielnickimi²⁶, przekazano do wojewódzkiego (później gubernialnego) miasta Siedlce, do tamtejszego Archiwum Akt Dawnych przy Trybunale Cywilnym²⁷. Tam też dokonano pierwszego opracowania staropolskich akt sądowych, sporządzając pomoce archiwalne. W 1844 r. w archiwum siedleckim znajdowało się 195 ksiąg grodzkich stężyckich z lat 1564–1796 oraz 114 ksiąg ziemskich stężyckich z lat 1563–1810²⁸. Kolejny etap centralizacji akt grodzkich i ziemskich w Królestwie Polskim miał miejsce w latach 1881–1888. W tym czasie akta te nie były już potrzebne przy bieżącym funkcjonowaniu zrusyfikowanej już administracji sądowniczej. Ponadto od dłuższego czasu sygnalizowano złe warunki przechowywania akt w archiwach przy trybunałach cywilnych. Dlatego zapadła decyzja o zgromadzeniu ich w warszawskim Archiwum Głównych Królestwa (kolejna nazwa poprzednika AGAD). Akta grodzkie i ziemskie stężyckie z Archiwum Akt Dawnych tzw. guberni siedleckiej w 1885 r. przewieziono do archiwum centralnego w Warszawie. Tam akta grodzkie i ziemskie stężyckie, wraz z innymi z terenów Królestwa Polskiego, przetrwały bez uszczerbku aż do II wojny światowej²⁹.

Księgi grodzkie i ziemskie dawnego województwa sandomierskiego przechowywane w AGAD spłonęły we wrześniu 1944 r.³⁰ Z zasobu aktowego sześciu grodów województwa sandomierskiego zachowały się tylko trzy księgi pilzneńskie z lat 1765–1773³¹. Również tylko dla powiatu pilzneńskiego przetrwała do dziś część ksiąg ziemskich z lat 1436–1784³². Z kolei bogate archiwa szlacheckie z byłego województwa sandomierskiego uległy zniszczeniu w czasie licznych wojen i wypadków związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej³³.

Kompletne i trwałe zatracenie ksiąg grodzkich z terenu województwa sandomierskiego uniemożliwia badania nad działalnością grodów. Tym większe znaczenie mają badania Adama Wyczańskiego nad starostwem i grodem

²⁶ T. Wierzbowski, *Opis aktów przechowywanych w Warszawskim Archiwum Głównym*, t. 2: *Akty ziemskie i grodzkie XIV–XVIII w. województw wielkopolskich* [w:] *Pomniki prawa wydawane przez Warszawskie Archiwum Główne*, t. 4, Warszawa 1917, s. VII; T. Mencil, *Z dziejów*, s. 60–63.

²⁷ T. Mencil, *Z dziejów*, s. 39.

²⁸ Tamże, s. 61.

²⁹ T. Wierzbowski, *Opis aktów*, s. VI–XVII; T. Mencil, *Z dziejów*, s. 41, 44; J. Krochmal, *Kalendarium*, s. 24, 34.

³⁰ A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 195, 200–201, 203–205; W. Stępnia, *Spalenie Archiwum Głównego Akt Dawnych* [w:] *2 września 1944*, red. V. Urbaniak, Warszawa 1996, s. 35, 40–41.

³¹ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespól/-/zespól/30646> [dostęp: 2021-12-07].

³² <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespól/-/zespól/30641> [dostęp: 2021-12-07]. Brakuje ksiąg z lat 1666–1765.

³³ Zob. zarys dziejów archiwów szlacheckich dawnego województwa sandomierskim (części południowej), w większości już nie istniejących, w: A. Stebelski, *O archiwach województwa kieleckiego w ogóle i archiwum kurozwęckim w szczególności* [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, red. A. Patkowski, Kielce 1931, s. 373–378.

w Nowym Mieście Korczynie, którego potwierdzony inwentarzami zasób akt z lat 1501–1600 wynosił 91 ksiąg i aż 536 ksiąg z lat 1703–1793³⁴.

Z opisywanego okresu, czyli od przywrócenia sądów grodzkich i ziemskich w Stężycy w 1563/1564 r. aż po reformę sądownictwa Sejmu Czteroletniego w 1792 r., zachowały się dwa bardzo szczegółowe spisy ksiąg grodzkich stężyckich. Pochodzą one z archiwum szlacheckiego znajdującego się dobrach Jagodne w ziemi stężyckiej. Akta dóbr Jagodne zostały przekazane do AGAD w wyniku dwóch darowizn. Pierwszą z nich, 5 X 2021 r. przekazał Pan Wojciech Nosowski. Było to 12 pudeł dokumentów, wśród których znajdował się szczegółowy spis ksiąg grodzkich stężyckich z 1792 r. w kopii uwierzytelnionej 18 XI 1818 r. przez notariusza żelechowskiego (dalej: kop. 1)³⁵. W innej części zespołu Akta dóbr Jagodne, obejmującej darowiznę z 25 X 2011 r. rodziny Tarkiewiczów, również znajduje się spis ksiąg grodzkich stężyckich z 1792 r., także zachowany w kopii, ale uboższej o informacje źródłowe (dalej: kop. 2). W spisie tym tylko w części są zanotowane księgi nieoprawione i luźne składki znajdujące się w archiwum grodu w Stężycy³⁶.

Poniżej przeanalizujemy wymienione spisy ksiąg grodzkich stężyckich z 1792 r. Oba spisy (kop. 1 i 2) podają informacje o 111 księgach oprawnych i sygnowanych³⁷ z lat 1564–1782 w trzech seriach: „protokoły transakcji wieczystych” z lat 1564–1767 (30 pozycji inwentarzowych), „protokoły zażaleń, zeznań, oblat i innych transakcji” z lat 1564–1773 (51 pozycji inwentarzowych) i „protokoły sądowych dekretów” z lat 1574–1782 (30 pozycji inwentarzowych). Z zestawienia wynika, iż nie częściej niż raz na 10 lat był wynajmowany przez urzędników stężyckich introligator do zszywania, okładania i sygnowania ksiąg³⁸. Z kolei liczba ksiąg w archiwum jest w jakimś stopniu obrazem działalności grodu, miernikiem aktywności sądu i urzędu grodzkiego. W tej statystyce gród w Stężycy klasyfikuje się zdecydowanie poniżej średniej dla całej Rzeczypospolitej³⁹.

³⁴ A. Wyczański, *Inwentarze zaginionych ksiąg grodzkich z Nowego Miasta Korczyna z lat 1441–1600*, MHA, t. 1, 1985, s. 117–130; tenże, *Zaginione księgi i funkcjonowanie grodu w Nowym Mieście Korczynie w XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 34, 1982, z. 2, 183–195; A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 200.

³⁵ „Regestr ksiąg grodzkich stężyckich tudzież kopii wszelkich w archiwum znajdujących się do oddania W[ielmożnem]u Stanisławowi z Lubomir Treterowi pisarzowi aktowemu ziemskiemu stężyckiemu z przypisu prawa i ustawy sejmikowej ziemi stężyckiej w roku terażniejszym 1792 nastąpionej spisany”. AGAD, Akta dóbr Jagodne (dalej: ADJ), sygn. 26 (sygnatura tymczasowa, brak paginacji).

³⁶ „Regestr ksiąg grodzkich stężyckich, tudzież kopii wszelkich w archiwum znajdujących się w roku 1792, a na żądanie W[ielmożnego] Slotwińskiego komornika ziem[i] stę[życkiej] w dniu 4 junii roku bieżąc[el]g[o] 1800 wydany”. AGAD, ADJ, sygn. 5 (sygnatura tymczasowa, brak paginacji).

³⁷ Ponadto w spisie występują księgi niesygnowane. AGAD, ADJ, sygn. 26, k. 228v.: „protokół wieczystych transakcyi oprawny jeden”, „protokoły długów jeden z stemplowanego papieru oprawny”, a na k. 230v.: „dekretarz grodzki stężycki od dnia 9 m[iesiąca] marca 1789 roku do dnia 4 m[iesiąca] grudnia 1790 roku oprawny”.

³⁸ Tamże, k. 228–230.

³⁹ Przykładowo: brańskich grodzkich zachowało się 898 ksiąg z lat 1537–1805; czerskich grodzkich zachowało się 307 ksiąg z lat 1589–1794; drohockie grodzkie zachowały się 862 księgi z lat 1520–1792; kamieńczykowskich grodzkich zachowało się 178 ksiąg z lat

Zawartość merytoryczna opisów ksiąg grodzkich stężyckich przedstawia się jednolicie. W obrębie serii podane są sygnatury oraz daty roczne rozpoczęcia i zakończenia księgi, bez luk chronologicznych (z jednym wyjątkiem, o którym niżej), w układzie tabelarycznym. Spisy nie zawierają informacji o stanie zachowania (niepełności) ksiąg i jakichkolwiek adnotacji o formalnych opiekunach ksiąg którymi byli starostowie w Stężycy. Brakuje informacji o tym, za czasów którego starosty dana księga została zapisana⁴⁰.

Według lustracji z 1789 r. owe księgi sądowe przechowywane były:

Miasto Stężyca akta tak grodzkie, jako i ziemskie w nieporządnym i niebezpiecznym miejscu utrzymuje. Z grodzkich munimentów w roku przeszłym część znaczna i z kancelaryją starościńską przypadkiem pogorzała⁴¹.

Wydaje się, że miejscem ich składowania w 1792 r. był dwór, który stał w miejscu zniszczonego zamku. Przynajmniej tak wynika z lustracji starostwa stężyckiego z 1765 r., która mówi wyraźnie, że w tym miejscu przyjmowano interesantów i sprawowano sądy grodzkie. Z pewnością przy sądzie była kancelaria z podręcznym archiwum.

Dwór. Opisuje lustracja przeszła 1660, że był zamek przed tym w mieście, który nieprzyjaciel ogniem z gruntu zniósł. Na tym miejscu wystawiony jest budynek w którym suscepta i sądy grodzkie odprawują się⁴².

W mieście królewskim, jakim była Stężyca, miejscem przechowywania akt grodzkich mógł być zbudowany około 1789 r. ratusz, który został rozebrany już w 1820 r.⁴³

W czasach pokoju kancelaria (a może również archiwum) grodzka w Stężycy nie zawsze była właściwie prowadzona, porządkowana i zabezpieczona, zwłaszcza przed pożarem. Ze spisów akt grodzkich stężyckich wynika, że pożar wspomniany w lustracji starostwa stężyckiego przeprowadzonej w 1789 r., wybuchł

1541–1796; mielnickich grodzkich zachowało się 215 ksiąg z lat 1560–1796; ostrowskich grodzkich zachowały się 193 księgi z lat 1566–1799; rawskich grodzkich zachowało się 150 ksiąg z lat 1604–1792; siewierskich grodzkich zachowało się 148 ksiąg z lat 1545–1790; warszawskie grodzkie zachowały się 804 księgi z lat 1579–1796, A. Wolff, *Akta partykularne*, s. 194–197, 199, 202–206.

⁴⁰ Zob. A. Wyczański, *Zaginione*, s. 184–186.

⁴¹ *Lustracja województwa sandomierskiego 1789, cz. 1: Powiat sandomierski, checiński, opoczyński i ziemia stężycka*, wyd. H. Madurowicz-Urbańska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 214.

⁴² AGAD, MK, *Lustracje*, dz. XVIII, sygn. 36, k. 69v.

⁴³ *Lustracja województwa sandomierskiego 1789, cz. 1*, s. 201, 211: „Proboszcz tutejszy [...] do [...] budowy nowego ratusza przykłada kosztów. Rzeczonoego ratusza drewniana struktura godną murów architekturę okazuje. [...] Był niegdyś w tym mieście zamek, który r. 1540 z gruntu od nieprzyjaciela ogniem zniesiony został. [...] Są i inne starościńskie budynki [...] dworek”. *Drewniany zamek obronny istniał od XV do połowy XVII w. W pierwszym dziesięcioleciu XIX w. ratusz w Stężycy był już w bardzo złym stanie, po uszkodzeniach powodziowych, gdyż nazywano go opustoszałym. Dlatego lokal na kancelarię wynajmowano w domach prywatnych. K. Kurzyp, *Stężyca*, s. 84, 88. Na przykład w Wielkopolsce w ratuszach składowano akta grodzkie, W. Chorażyczewski, K. Syta, *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, MHA, t. 10, 1999, s. 13; A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich i ich współczesna organizacja* [w:] H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 217.*

przypadkowo 23 XI 1788 r. w kancelarii grodzkiej stężyckiej. Spłonęły wtedy „protokoły transakcji wieczystych” z okresu od 5 XII 1767 do 23 XI 1788 r. i prawdopodobnie księgi „protokołów transakcji wieczystych” zapisane pod liczbą porządkową „19” i „20” o sygnaturze „R” i „S” z lat 1678–1688, które znajdowały się wówczas w kancelarii. Spłonęły również „protokoły, zażaleń, zeznań, oblat i innych transakcji” z okresu od 11 VIII 1773 do 23 XI 1788 r. oraz „protokoły sądowych dekretów” z okresu od 2 XII 1782 do 23 XI 1788 r. Ponadto protokoły spraw sądowych od 1774 do 1782 roku i kopie różnych transakcji (zażaleń, zeznań, oblat itp.) poukładane plikami i związane od 1786 do 23 XI 1788 r.⁴⁴ Powyższa lustracja wspomina też, że w Stężycy akta grodzkie i ziemskie były składowane w niewłaściwych miejscach, dochody starostwa uniemożliwiały bowiem wybudowanie solidnej kancelarii z archiwum lub też zawiodły zdolności organizacyjne starosty stężyckiego i wola osób sprawujących urzędy w grodzie pod koniec XVIII w.

Siedzibą jurysdykcji grodzkiej i ziemskiej od 1563/64 r. przez cały czas była Stężyca. U schyłku istnienia Rzeczypospolitej zamierzano przenieść ją w inne miejsce. Na sejmie grodzieńskim 1793 r. podjęto uchwałę o przeniesieniu do Ryk obu stężyckich sądów szlacheckich, wraz z ich aktami. Być może na decyzję tę wywarł wpływ pożar w kancelarii z 1788 r. oraz brak dbałości starosty o księgi sądowe opisany w lustracji z 1789 r. Mieszczanie stężyccy wspólnie ze starostą stężyckim Franciszkiem Prażmowskim (1734–1813), kasztelanem zakroczymskim, złożyli na ręce królewskie protest na postanowienie sejmu „jako Obywatelom niegodne” i „szkodliwe”. Odpowiadając im, król Stanisław August napisał, że przychylił się do stanowiska, jakie zajmie w tej sprawie szlachta ziemi stężyckiej na najbliższych sejmikach. Sądy grodzki i ziemski pozostały w Stężycy. W ich przeniesieniu do Ryk przeszkodziły może nie tyle zabiegi mieszczan i starosty stężyckiego, ile powstanie kościuszkowskie i II rozbiór Rzeczypospolitej⁴⁵.

Księgi grodzkie stężyckie w archiwum w obrębie serii były posygnowane literowo następującym ciągiem dużych liter alfabetu: „A., B., C., D., E., F., G., H., I., K., L., Ł., M., N., O., P., Q., R., S., T., U., W., X., Z.” (pierwsze 24 pozycje). Po wyczerpaniu liter alfabetu dodawano do kolejnej dużej litery małą (np.: „A.a., B.b.” itd. – kolejne 24 pozycje). Był to drugi ciąg sygnowania od liczby porządkowej 25 do liczby porządkowej 48. Kolejny ciąg sygnowania (liczby porządkowe 49–72) to duża litera alfabetu z małym „x.” (np.: „A.x., B.x.” itd. – 24 pozycje). W serii „protokoły sądowych dekretów” pominięto przy sygnowaniu ksiąg drugi ciąg (kolejna duża i mała litera alfabetu)⁴⁶.

Pozostaje nierozwiązane pytanie – jak odróżniano na półkach w archiwum księgi z różnych serii. W tym przypadku nie możemy się posłużyć analogią, gdyż zachowane w AGAD księgi grodzkie i ziemskie mają nalepki z sygnaturami

⁴⁴ AGAD, ADJ, sygn. 26, k. 228–228v, 229v, 230v.

⁴⁵ J. Kus, *Wstęp*, s. 18; *Stężyca nad Wisłą w dokumentach*, red. F. Pawłowski, Stężyca 1993, s. 45–46 (dokument nr 10: Warszawa, 24 I 1794 r.); VL, t. 10, s. 312.

⁴⁶ Podobne sygnowanie ksiąg sieradzkich – inskrypcji (liczby porządkowe 1–25, sygn. A.–Z. dodatkowa litera Y, której nie było przy sygnowaniu ksiąg grodzkich stężyckich; liczby porządkowe 26–50, sygn. AA.–ZZ.; liczby porządkowe 51–63, sygn. AAA.–MMM), AGAD, Sumariusze, sygn. 67, s. 17–19. Ciągła sygnatura w obrębie serii była normą. Zob. księgi grodu w Nowym Mieście Korczynnie. A. Wyczański, *Zaginione*, s. 185.

z czasów trybunałów cywilnych z pierwszej połowy XIX w. Wydaje się logiczne, że w obrębie jednej serii ksiąg nalepka z sygnaturą miała ten sam kolor. Biorąc pod uwagę liczbę ksiąg, tylko 111 tomów, hipoteza ta może być nieprawdziwa, gdyż taka liczba ksiąg w archiwum bez wyróżników wizualnych była łatwa do opanowania przez sprawnego urzędnika grodzkiego. W AGAD mamy na potwierdzenie tej tezy wiele przykładów z czasów trybunałów cywilnych, gdzie różne serie ksiąg mają te same kolory z nalepkami z sygnaturą.

Z uwagi na „potop” szwedzki seria ksiąg „protokoły sądowych dekretów” nie była prowadzona w latach 1655–1658. Choć miasto wówczas poważnie ucierpiało⁴⁷, jednak księgi sądowe stężyckie ocalały. Według lustracji województwa sandomierskiego z lat 1663–1664:

Dwór – Był zamek przy tym mieście, który nieprzyjaciel ogniem z gruntu zniósł, na tym miejscu postawiona nowa izba, kędy *ad praesens* jest kancelaryja⁴⁸.

Według wcześniejszej lustracji z roku 1630 w Stężycy stał zamek, w którym znajdowała się kancelaria z księgami i sprawowane były sądy. Pozostaje nie do końca rozstrzygnięta kwestia, czy było tam również archiwum.

Zamek ten wszytek jest drzewiany [...] jest kancelaria, w której jest dwie izbie, jedna gdzie piszą i z niej jest komórka [archiwum? – R.J.], a druga na przeciwko, gdzie się s[z]lachta sądzi. Obie te izby są dobrze opatrzone, tak oknami jako i drzwiami na zawiasach żelaznych⁴⁹.

W związku z ograniczeniami czasowymi sądów ziemskich (tzw. roczki) zaczęła wzrastać rola sądu grodzkiego, który prowadził sprawy o posiadanie oraz przeprowadzał egzekucję wyroków. O ile pod względem prestiżowym księgi ziemskie miały pierwszeństwo, to z czasem księgi grodzkie stały się ważniejsze ze względu na ciągłą działalność urzędu i dostępność ksiąg. Sądownictwo starościńskie (grodzkie) miało swoje siedziby (kancelarię i archiwum) oraz personel, a ziemskie miało charakter bardziej samorządowy i często nie zbierało się w wyniku zrywania sejmików. W związku z tym należy zwrócić uwagę na zastanawiający stosunek liczby ksiąg grodzkich do ziemskich stężyckich. Według Adama Wolffa przed spaleniem AGAD w 1944 r. miało tam być łącznie 341 ksiąg obu serii z lat 1564–1810. W omawianym źródle jest opisanych 111 oprawnych i posygnowanych ksiąg grodzkich stężyckich. Nawet gdy założymy, że część nieoprawionych akt została w archiwum przy Trybunale Cywilnym w Siedlcach oprawiona, i w latach 1792–1796 powstało kilka ksiąg dodatkowych, to zastanawia stosunek liczby ksiąg ziemskich do grodzkich w Stężycy, który wynosi 2:1 (230 ksiąg ziemskich i 111 ksiąg grodzkich i bliżej nieokreślona ilość ksiąg z lat 1782–1796). Regułą jest, że na jedną księgę ziemską, przypadają trzy księgi grodzkie (1:3)⁵⁰. Z kolei jeśli porównamy stosunek ksiąg ziemskich do grodzkich

⁴⁷ A. Haratym, *Małopolska [w:] Zniszczenia szwedzkie na trenach Korony w okresie potopu 1655–1660*, Warszawa 2015, s. 440.

⁴⁸ *Lustracja województwa sandomierskiego 1660-1664*, wyd. H. Oprawko, K. Schuster, cz. 1, Kraków 1971, s. 147.

⁴⁹ AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 33, k. 394.

⁵⁰ Według wykazu ogólnego akt i ksiąg w Archiwum Kaliskim z 4 V 1850 r. było: 327 ksiąg ziemskich, 795 ksiąg grodzkich (kaliskich); 72 ksiąg ziemskich, 193 ksiąg grodzkich

stężyckich ze „spisu ksiąg grodzkich i ziemskich oraz miejskich w Archiwum Akt Dawnych przy Trybunale Cywilnym w Siedlcach z 1844 roku”, wydanego przez Tadeusza Mencla, to ów stosunek liczby ksiąg wynosi mniej niż 1:2 (114 ksiąg ziemskich i 195 ksiąg grodzkich). Wydaje się, iż ten ostatni jest bliższy prawdy. Nawet przy założeniu, że część ksiąg sądowych mogła nie być zinwentaryzowana, jak w trakcie kontroli Archiwów Akt Dawnych w latach 1845–1847 wykazał Walenty Hubert. Część zasobu Archiwum Akt Dawnych w Siedlcach stanowiły wówczas w dalszym ciągu pliki nierozpoznanych i nieopisanych dissolutów⁵¹.

Nie inaczej było w archiwum grodzkim w Stężycy w 1792 r. Obok ksiąg oprawnych i sygnowanych w archiwum grodzkim stężyckim znajdowały się księgi oprawne nie sygnowane, dużą część akt stanowiły dissoluta, bruliony kancelaryjne, nieoprawne seksterny, kopie różnych transakcji związane i ukladane w plikach lub w szufladach⁵². Ponadto luźne „protokoły stare” oraz

kopie i oryginały dekretów zjazdowych i innych dzieł do oblaty podanych, które ze względu na wielkość i grubość swych gietem i wiązaniami być nie mogły, przeto w osobnej pluce związane znajdują się wraz z protokołem ofiary na wojsko wieczyste⁵³.

Ze spisów wynika, że personelowi kancelarii grodzkiej stężyckiej nie udało się uporać z przepisywaniem na bieżąco akt brudnopisowych. Ponadto w archiwum stężyckim znajdowały się akta przepisane na czysto i oczekujące na oprawę. To wszystko nie tłumaczy faktu, że z lat 1564–1782 znanych jest 111 oprawnych i sygnowanych ksiąg grodzkich stężyckich, a według spisu z 1844 r. było 195 ksiąg grodzkich stężyckich. Według tego ostatniego spisu do serii „protokoły transakcji wieczystych” z lat 1564–1767 (30 pozycji inwentarzowych) do 1792 r. przybyło dziewięć ksiąg⁵⁴; do serii „protokoły zażaleń, zeznań, oblat i innych transakcji” z lat 1564–1773 (51 pozycji inwentarzowych) do 1796 r. przybyło osiem ksiąg⁵⁵, a z kolei do serii „protokoły sądowych dekretów” z lat 1574–1782 (30 pozycji inwentarzowych) do 1791 r. przybyło sześć ksiąg⁵⁶. Spis archiwum grodzkiego w Stężycy z 1792 r. nie uwzględnia następujących serii: „Inscriptio-nium rusticarum” z lat 1637–1670 i 1664–1687 – dwie księgi; „Debitorum” z lat 1777–1796 – cztery księgi; „Relationum, manifestationum et oblatarum oryginalne i w kopiach” z lat 1741–1796 – 27 ksiąg; „Rejestra spraw” z lat 1576–1795 – 16 ksiąg; „Oryginalnych protokołów” z lat 1658–1684 – dwie księgi; „Wyroki

(konińskich); 22 księgi grodzkie (pyzdrowskie); 63 księgi ziemskie, 512 ksiąg grodzkich (wieluńskich); 51 ksiąg ziemskich, 316 ksiąg grodzkich (ostrzeszowskich). Daje to w sumie 513 ksiąg ziemskich i 1838 grodzkich, AGAD, Sumariusze, sygn. 66, k. 3v. Z kolei Adam Wolff (*Akta partykularne*, s. 192) podał w stratach AGAD 1868 ksiąg ziemskich i 6784 księgi grodzkich. Według tych proporcji na jedną księgę ziemską przypadają ponad trzy grodzkie.

⁵¹ T. Mencil, *Z dziejów*, s. 42–43, 62: „Plik obejmujący dissoluta”. Według kontroli z 1846 r. w archiwum w Siedlcach 30 ksiąg lub akt nie figurowało w ewidencji. T. Wierzbowski, *Opis aktów*, s. XIII.

⁵² AGAD, ADJ, sygn. 26, k. 228v, 229v–231.

⁵³ Tamże, k. 230v.

⁵⁴ Według „spisu ksiąg grodzkich i ziemskich oraz miejskich w Archiwum Akt Dawnych przy Trybunale Cywilnym w Siedlcach z 1844 roku” seria liczyła 39 ksiąg z lat 1564–1792, T. Mencil, *Z dziejów*, s. 61.

⁵⁵ Według tego spisu seria liczyła 59 ksiąg z lat 1564–1796, tamże.

⁵⁶ Według tego spisu seria liczyła 36 ksiąg z lat 1574–1791, tamże.

w formie dudek” z lat 1580–1634 i 1640–1659 – dwie księgi i „[Wyroki – R.J.] w formie dudek” z lat 1590–1669 – osiem ksiąg⁵⁷. Z powyższego zestawienia wynika, że duża część ksiąg grodzkich stężyckich nie została uwzględniona w spisie z 1792 r. Można stwierdzić, że w kancelarii w Stężycy zaszedł proces wyodrębniania się archiwum z kancelarii grodzkiej.

W wyniku bezpowrotnej utraty ksiąg grodzkich stężyckich pozostaje nam jedynie podjąć próbę ich rekonstrukcji, polegającą na gromadzeniu wypisów z akt zachowanych w archiwach szlacheckich lub z oblat w księgach innych, bliższych i dalszych, kancelarii sądowych. Za punkt wyjścia może posłużyć „Archiwum dóbr Jagodne”, gdzie znajduje się sporo wypisów z tychże akt.

Przy edycji starano się zachować charakterystyczne cechy języka, modernizując jednocześnie tekst według wskazań instrukcji wydawniczej⁵⁸. Zmodernizowano stosowanie dużych i małych liter oraz znaków przestankowych. Spisy są sporządzone w formie tabelarycznej, zarówno kop. 1, jak i kop. 2. W wydaniu tekstu w miarę możliwości starano się odwzorować wygląd rzeczywisty wydanego spisu w kop. 1. Natomiast kop. 2 różni się od kop. 1 tym, że spis spisany został w dwóch szpaltach.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Stężyca, 1 września 1792 rok;

Spis ksiąg grodzkich stężyckich z 1792 roku

Kop. 1 (uwierzytelniona 18 XI 1818 r. w Trybunale Cywilnym w Siedlcach [nieczytelna pieczęć odciśnięta w wosku przez papier, przeciągnięta sznurem czerwono białym]), j. polski, poszyt o wymiarach: 210x360 mm (na karcie tytułowej pieczęć opłaty skarbowej 10 gr).

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Akta dóbr Jagodne, sygn. 26 (tymczasowa, bez paginacji)

Kop. 2 (uboższa źródłowo z 4 VI 1800 r.), j. polski, bifolium o wymiarach: 245x380 mm (na karcie tytułowej stempel austriackiej opłaty skarbowej „6 groszy] pob[rano]”).

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Akta dóbr Jagodne, sygn. 5 (tymczasowa, bez paginacji).

[k.] 228⁵⁹

LIV⁶⁰

Regestr ksiąg grodzkich stężyckich^a tudzież kopii wszelkich w archiwum znajdujących się do oddania W[ielmożnem]u Stanisławowi z Lubomir Tretero-

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

⁵⁹ Zespół nie był opracowany, dlatego w edycji przywołano starą foliację.

⁶⁰ Zagadkowa sygnatura, identyczna w obu kopiach.

^a W całym tekście Stężyca pisana jest przez „en”.

wi⁶¹ pisarzowi aktowemu ziemiańskiemu stężyckiemu z przypisu prawa i ustawy sejmikowej ziemi stężyckiej w roku terażniejszym 1792 nastąpionej spisany.

Protokoły transakcyi wieczystych etc.⁶²

Liczba	litery	
1.	A.	od roku 1564 do roku 1575
2.	B.	od roku 1575 do roku 1582
3.	C.	od roku 1583 do roku 1588
4.	D.	od roku 1588 do roku 1591
5.	E.	od roku 1592 do roku 1594
6.	F.	od roku 1595 do roku 1598
7.	G.	od roku 1599 do roku 1602
8.	H.	od roku 1603 do roku 1607
9.	I.	od roku 1608 do roku 1612
10.	K.	od roku 1612 ^b do roku 1616
11.	L.	od roku 1617 do roku 1620
12.	Ł.	od roku 1621 do roku 1626
13.	M.	od roku 1627 do roku 1634
14.	N.	od roku 1635 do roku 1642
15.	O.	od roku 1643 do roku 1650
16.	P.	od roku 1651 do roku 1663
17.	Q.	od roku 1663 do roku 1671
18.	R.	od roku 1672 do roku 1677

W tym miejscu dwa protokoły pod liczbą 19 i 20 transakcje różne od roku 1678 do roku 1688 w sobie zawierające w kancelaryi zgorzały.

⁶¹ Stanisława z Lubomierza (Lubomir) Treter, podkomorzy nadworny JKM, podstolic stężycki, lustrator ziemi stężyckiej w 1789 roku, *Lustracja województwa sandomierskiego 1789*, cz. 1, s. XXII; VL, t. 7, s. 111, f. 235.

⁶² Skrót: et cetera (łac.) = i tak dalej.

^b W kop. 2: „1613”. Pozostałe odstępstwa literowe od kop. 1 nie będą uwzględniane w tekście, gdyż nie wnoszą nic interesującego, mogą zaś zaciemnić przekaz wydawanego tekstu. Zaznaczone będą tylko znaczące różnice w tekście i pominięte fragmenty tekstu.

[k. 228v.]

Dalszy registr protokołów wieczystych

Liczba	litery	
21.	U.	od roku 1689 do roku 1695
22.	W.	od roku 1696 do roku 1705
23.	X.	od roku 1706 do roku 1718
24.	Z.	od roku 1718 do roku 1727
25.	A.a.	od roku 1727 do roku 1737
26.	B.b.	od roku 1737 do roku 1745
27.	C.c.	od roku 1745 do roku 1749
28.	D.d.	od roku 1749 do roku 1753
29.	E.e.	od roku 1753 do roku 1763
30.	F.f.	od roku 1763 do roku 1767

Od tego zaś roku 1767 dnia soboty przed świętem Świętego Mikołaja biskupa⁶³ do roku 1788 dnia spalania się kancelaryi, to jest 23 miesiąca listopada protokoły wieczystych transakcyi spalane. °A od dnia spalania do dnia sejmików, to jest 28 miesiąca lutego roku terażniejszego 1792 znajdują się.

Naprzód^d protokół wieczystych transakcyi oprawny jeden, i seksternów⁶⁴ po arkuszy sześć trzy.

Po wtóre^e protokoły długów jeden z stemplowanego papieru oprawny i arkuszy przy nim 57 nieoprawnych. Drugi nie z stemplowanego papieru oprawny i sekstern z arkuszy sześciu jeden.

Na ostatek protokół plenipotencyi oprawny jeden i sekster takż plenipotencyi z arkuszy sześciu jeden^c.

Protokoły zażeń, zeznań, oblat⁶⁵ i innych transakcji

Liczba	litery	
1.	A.	od roku 1564 do roku 1570
2.	B.	od roku 1570 do roku 1579
3.	C.	od roku 1580 do roku 1585
4.	D.	od roku 1585 do roku 1589

⁶³ 5 grudnia (niedziela 6 XII 1767 r. Świętego Mikołaja, biskupa).

^c *Brak tego fragmentu w kop. 2. Zdanie w kop. 2 kończy się: „a od dnia spalania do dnia dzisiejszego, to jest 4 junii 1800 znajdują się”.*

^d *W źródle podkreślone.*

⁶⁴ Sekstern – składka z sześciu bifoliów.

^e *W źródle podkreślone.*

⁶⁵ Oblata – dosłowny wpis dokumentu, aktu, oświadczenia lub listu do czystopisowych ksiąg wieczystych.

Dalszy rejestr protokołów zażaleń, zeznań etc.

Liczba	litery	
5.	E.	od roku 1589 do roku 1593
6.	F.	od roku 1593 do roku 1599
7.	G.	od roku 1599 do roku 1605
8.	H.	od roku 1605 do roku 1612
9.	I.	od roku 1613 do roku 1616
10.	K.	od roku 1617 do roku 1620
11.	L.	od roku 1621 do roku 1624
12.	Ł.	od roku 1625 do roku 1629
13.	M.	od roku 1630 do roku 1634
14.	N.	od roku 1635 do roku 1639
15.	O.	od roku 1639 do roku 1642
16.	P.	od roku 1643 do roku 1645
17.	Q.	od roku 1646 do roku 1647
18.	R.	od roku 1648 do roku 1650
19.	S.	od roku 1650 do roku 1652
20.	T.	od roku 1652 do roku 1655
21.	U.	od roku 1656 do roku 1663
22.	W.	od roku 1663 do roku 1668
23.	X.	od roku 1669 do roku 1670
24.	Z.	od roku 1671 do roku 1672
25.	A.a.	od roku 1673 do roku 1675
26.	B.b.	od roku 1676 do roku 1678
27.	C.c.	od roku 1679 do roku 1682
28.	D.d.	od roku 1682 do roku 1686
29.	E.e.	od roku 1687 do roku 1689

W tym miejscu protokoły dwa rodzaju jak wyżej pod liczbą 30 i 31, to jest od roku 1690 do roku 1695 w archiwum nie znajdują się, a jak doniesiono, mamy w archiwum radomskim⁶⁶ od komportacji⁶⁷ pozostały.

[k. 229v.]

Dalszy regestr protokołów zeznań, zażaleń etc. etc.

Liczba	litery	
32.	H.h.	od roku 1696 do roku 1700
33.	I.i.	od roku 1701 do roku 1705
34.	K.k.	od roku 1706 do roku 1710
35.	L.l.	od roku 1711 do roku 1712
36.	Ł.ł.	od roku 1713 do roku 1714
37.	M.m.	od roku 1715 do roku 1717
38.	N.n.	od roku 1717 do roku 1719
39.	O.o.	od roku 1720 do roku 1721
40.	P.p.	od roku 1722 do roku 1725
41.	Q.q.	od roku 1726 do roku 1727
42.	R.r.	jednoroczny protokół 1728
43.	S.s.	od roku 1729 do roku 1730
44.	T.t.	jednoroczny protokół 1731
45.	U.u.	od roku 1731 do roku 1737
46.	W.w.	od roku 1738 do roku 1744
47.	X.x.	od roku 1744 do roku 1751
48.	Z.z.	od roku 1751 do roku 1756
49.	A.x.	od roku 1756 do roku 1763
50.	B.x.	od roku 1763 do roku 1767
51.	C.x.	od roku 1767 do roku 1773

Od roku zaś 1773 dnia 11 miesiąca sierpnia do dnia wyżej rzeczzonego spalania kancelaryi protokoły, zażaleń, zeznań i oblat spalone, a od dnia spalania do dnia ^fsejmików wyż wspomnianego znajduje się protokół zażaleń, zeznań, etc., oblat etc. oprawny jeden i seksternów takich że transakcyi pięć po arkuszy sześć^f.

⁶⁶ Gród starościński do 1563 r. był w Radomiu dla powiatu radomskiego i stężyckiego. Stąd zapewne bierze się czasowe przemieszczenie ksiąg.

⁶⁷ złożenia dokumentów.

^{f-f} *Brak w kop. 2. Zdanie w kop. 2 kończy się: „do dnia dzisiejszego znajdują się”.*

Protokoły sądowych dekretów

[k.] 230

Liczba	litery	
1.	A.	od roku 1574 do roku 1578
2.	B.	od roku 1579 do roku 1582
3.	C.	od roku 1582 do roku 1585
4.	D.	od roku 1585 do roku 1588
5.	E.	od roku 1588 do roku 1590
6.	F.	od roku 1590 do roku 1592
7.	G.	od roku 1592 do roku 1595
8.	H.	od roku 1595 do roku 1602
9.	I.	od roku 1602 do roku 1607
10.	K.	od roku 1608 do roku 1613
11.	L.	od roku 1614 do roku 1618
12.	Ł.	od roku 1619 do roku 1622
13.	M.	od roku 1622 do roku 1626
14.	N.	od roku 1627 do roku 1631
15.	O.	od roku 1631 do roku 1638
16.	P.	od roku 1639 do roku 1643
17.	Q.	od roku 1644 do roku 1647
18.	R.	od roku 1648 do roku 1655
19.	S.	od roku 1658 do roku 1665
20.	T.	od roku 1667 do roku 1679
21.	U.	od roku 1680 do roku 1689
22.	W.	od roku 1690 do roku 1695
23.	X.	od roku 1696 do roku 1716
24.	Z.	od roku 1716 do roku 1727
25.	B.x.	od roku 1728 do roku 1741
26.	C.x.	od roku 1742 do roku 1756
27.	D.x.	od roku 1756 do roku 1757
28.	E.x.	od roku 1758 do roku 1774
29.	F.x.	od roku 1775 do roku 1780
30.	G.x.	od roku 1781 do roku 1782

Od tego zaś roku 1782 kadencyi w poniedziałek po Świętym Jędrzeju Apostole⁶⁸ agitującej⁶⁹ się do dnia spalania się [k. 230v.] kancelaryi protokół dekretowy spalony.

[^gPo spaleniu kancelaryi do ustania sądów protokoły regestrów i dekretów sądowych znajdują się.^g]

W tymże archiwum znajduje się protokół, czyli regestr sądowy spraw od roku 1774 do roku 1782, a od roku 1782 do roku 1788 inclusive⁷⁰ spalony.

^hPo spaleniu kancelaryi do kadencyi ostatniej przed sejmikami w dniu 28 m[iesiąca] lutego terażniejszego roku 1792 odprawionemi agitujący się, przybyło regestrów sądowych dwa, jeden spraw wszelkich, a drugi executionum^{71h}.

W tymże archiwum znajdują się kopie różnych transakcyi, to jest zażaleń, zeznań, oblat etc. plikami poukładane i wiązane od roku 1740 do roku 1786, a od tego roku do dnia spaleni się kancelaryi, to jest 23 m[iesiąca] listopada 1788 roku spalone.

Od czasu zaś spaleni do dnia tyle razy rzezonego sejmików, kopie podobnym że sposobem wiązane i układane znajdują się.

Także w archiwum tymże są kopie i oryginały dekretów zjazdowych i innych dzieł do oblaty podanych, które że dla wielkości i grubości swej giętymi i wiązanymi być nie mogły, przeto w osobnej plice związane znajdują się wraz z protokołem ofiary na wojsko wieczystej z przyłączonym oraz tychże regestrem przez u[rodzonych] viceregentów⁷² podpisanym ⁱsztuk 21.

Item⁷³ protokołów wąsko złożonych⁷⁴ starych zaindukowanych⁷⁵ i w poniższe protokoły przeniesionych sztuk 13ⁱ.

Zostają także w archiwum protokoły stare, zwane videndarze⁷⁶, z których transakcje są już zaindukowane i przeniesione, podobnie do protokołów powyższych ⁱsztuk 21ⁱ.

Regestrów sądowych wąsko oprawnych 12.

Papierów różnych i indukt⁷⁷ nie skończonych plik 6.

Kopiów już zaindukowanych szuflad 3.

⁶⁸ 2 grudnia (sobota 30 XI 1782 r. świętego Andrzeja Apostoła).

⁶⁹ toczącej.

^{g-g} Brak tego fragmentu w kop. 1.

⁷⁰ włącznie.

^{h-h} Brak tego fragmentu w kop. 2.

⁷¹ Wykonawczych.

⁷² Wiceregent – formalnie zastępował regenta, kierował kancelarią i przebywał stale w kancelarii, J. Losowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 131–132; tenże, *Nadzorcy nad aktami oraz archiwiszczy w grodach Korony w okresie XV–XVIII w. Zarys problemu*, „Archeion”, t. 122, 2021, s. 351–353.

ⁱ⁻ⁱ Brak tego fragmentu w kop. 2.

⁷³ Także.

⁷⁴ Inaczej dudka – księga rękopiśmienna formatu *pagina fracta* – karta złożona wzdłuż dłuższej osi (lub składki formatu *pagina fracta*), najczęściej spotykana wśród dawnych ksiąg sądowych lub metrykalnych.

⁷⁵ wprowadzonych.

⁷⁶ widendarze (łac. *videndaria*), czyli rejestry spraw.

^{j-j} Brak w kop. 2.

⁷⁷ Indukta (łac. *inducta*) – wpis wniesiony do czystopisowej księgi wpisów; czystopisowa księga wpisów sporządzona zazwyczaj na podstawie księgi brulionowej zwanej protokołem.

Na ostatek znajduje się sesjasz⁷⁸ akt grodzkich niniejszych po spaleniu kancelaryi przez urodzonych viceregentów pod dniem 3 maja 1789 roku spisany i podpisany.

[podpisano] J[ózef] Kossakowski⁷⁹ v[ice]r[e]g[ent] s[te]życycki

Jgn[acy] Kłoczowski⁸⁰ v[ice]r[e]g[ent] s[te]życycki

^kItem inkwizycy⁸¹ zostaje w archiwum w dwóch plikach związanych sztuk 39 J[ózef] Kossakowski m.p.⁸²

Item zostaje w archiwum dekreতার⁸³ grodzki stężycki od dnia 9 m[iesiąc]a marca 1789 roku do dnia 4 m[iesiąc]a grudnia 1790 roku oprawny, a od dnia 21 miesiąca marca 1791 roku do dnia 18 m[iesiąc]a listopada roku tegoż 1791 w sexternach nieoprawny.

J[ózef] Kossakowski v[ice]r[e]g[ent] s[te]życycki m.p.

Ja niżej podpisany przy otwarciu akt grodzkich na dniu ([k.] 231) dzisiejszym powracam W[ielmożnemu] Józefowi Kossakowskiemu tenże sam sumariusz ksiąg grodzkich stężyckich, który mi na mocy prawa w porządku mający się przeze mnie czynić weryfikacyi, był oddany razem z archiwum grodzkim, aby tenże W[ielmożny] J[ózef] Kossakowski odebrane dziś toż archiwum i jemu oddane przejrzeć i zweryfikować mógł ostrzegając sobie, iż i ja dla zapłej niniejszej Rewolucji Krajowej⁸⁴ rzeczony weryfikacyi tychże aktów grodzkich dokończyć nie mogłem.

Dan w Stężycy dnia 1 września roku 1792 [podpisano] Stanisław z L[ubomir] Treter pisarz z[iemiański] stężycki m.[p.]

Niniejszej kopii wierzytelnej zgodność z oryginałem co do słowa w aktach będącym przy wyciśnięciu pieczęci własnoręcznym zaświadczam podpisem w Żelechowie⁸⁵ dnia osi[e]mnastego listopada tysiąc osi[e]mset sied[e]mnastego roku.^k

Ludwik Modrzewski⁸⁶

Nota[riat] J.O.J O.⁸⁷ Żelechowskiego
m.p.

⁷⁸ Rejestr spraw rozpatrywanych przez sąd grodzki uporządkowany według kolejnych sesji.

⁷⁹ Postać bliżej nieokreślona.

⁸⁰ Postać bliżej nieokreślona.

^{k-k} *Brak tego fragmentu w kop. 2.*

⁸¹ Inkwizycja (łac. *inquisitio* – śledztwo badanie).

⁸² *manu propria* (łac.) – własnoręcznie.

⁸³ Dekreতার – księga sądowa, w której zapisywano wyroki wraz z ich uzasadnieniami.

⁸⁴ Reorganizując sądownictwo, Sejm Czteroletni zniósł sądy ziemskie i grodzkie i 10 I 1792 r. ustanowił w ich miejsce sądy ziemiańskie.

⁸⁵ Żelechów, miasto w ziemi stężyckiej w województwie sandomierskim. W XIX stuleciu w powiecie żelechowskim w departamencie siedleckim (w Księstwie Warszawskim), a następnie w powiecie żelechowskim w obwodzie łukowskim w województwie podlaskim (w Królestwie Polskim do 1845 r.), L. Dziedzicki, Żelechów [w:] SGKP, t. 14, Warszawa 1895, s. 765–766.

⁸⁶ W 1800 r. wiceregent akt JKM stężyckich. AGAD, ADJ, sygn. 5 (kop. 2), bez paginacji.

⁸⁷ Jaśnie Oświeconych.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Akta dóbr Jagodne, sygn. 5, 26 (sygnatury tymczasowe).

Księga Nabytków AGAD, t. 1 (z lat 1946–1957).

Metryka Korona, sygn. 96; Lustracje, dz. XVIII, sygn. 33, 36.

Nabytki niedokumentowe Oddziału I, sygn. 61/cz. I–II.

Sumariusze i księgi pomocnicze urzędu grodzkiego sieradzkiego oraz varia z akt ziemskich i grodzkich wielkopolskich, sygn. 1, 66, 67.

Lustracja województwa sandomierskiego 1660–1664, wyd. H. Oprawko, K. Schuster, cz. 1, Kraków 1971.

Lustracja województwa sandomierskiego 1789, cz. 1: *Powiat sandomierski, chęciński, opoczyński i ziemia steżycka*, wyd. H. Madurowicz-Urbańska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.

Steżyca nad Wisłą w dokumentach, red. F. Pawłowski, Steżyca 1993.

Volumina Legum, t. 10: *Konstytucje sejmu grodzieńskiego z 1793 roku*, wyd. Z. Kaczmarczyk, przy udziale J. Matuszewskiego, M. Szczanieckiego i J. Wąsickiego, Poznań 1952.

Volumina Legum, t. 9: *Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie*, Kraków 1889.

Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane, t. 2, Petersburg 1859; t. 7, Petersburg 1860.

Opracowania

Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku, red. W. Pałucki, cz. 1: *Mapy i plany*, Warszawa 1993.

Bielińska M., Wolffowa A., *Wolff Adam* [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1: 1918–1984, red. M. Bielińska, I. Janosz-Biskupowa, Warszawa–Łódź 1988, s. 230–233.

Chlebowski B., *Steżyca* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 11, Warszawa 1890, s. 339–341.

Chorażyczewski W., Syta K., *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 10, 1999, s. 3–26.

Dziedzicki L., *Żelechów* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, t. 14, Warszawa 1895, s. 765–766.

Grabowski J., *Adam Wolff – archiwista Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (1924–1954) i jego wkład w badania mediewistyczne w Polsce*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 18, 2011, s. 209–219.

Grodziski S., *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971.

Haratym A., *Małopolska* [w:] *Zniszczenia szwedzkie na terenach Korony w okresie potopy 1655–1660*, Warszawa 2015, s. 374–463.

- Jaworski R., *Erazma Goldmana spis archiwów Akt Dawnych w Królestwie [Polskim]*, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory”, nr 8 (10) 2017, s. 81–110.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 10: *Województwo warszawskie*, red. I. Galicka, H. Sygietyńska, z. 21: *Powiat rycki*, inwentaryzację przeprowadzili: I. Galicka, H. Sygietyńska i D. Kaczmarzyk, Warszawa 1967.
- Krochmal J., *Kalendarium dziejów Archiwum Głównego Akt Dawnych i jego poprzedników (1807–2011)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 18, 2011, s. 13–119.
- Kurzypp K., *Kartki z historii Stężycy nad Wisłą*, Stężycza 1989.
- Kurzypp K., *Stężycza nad Wisłą*, Stężycza 1989.
- Kus J., *Wstęp [w:] Stężycza nad Wisłą w dokumentach*, red. F. Pawłowski, Stężycza 1993, s. 7–22.
- Kutrzeba S., *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. II: Województwo sandomierskie*, „Rozprawy Akademii Umiejętności” (Wydział Historyczno-Filozoficzny. Serya II. Tom XVII), t. 42, Kraków 1902, s. 75–138.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.
- Łosowski J., *Akta sądów i urzędów szlacheckich w XIV–XVIII wieku [w:] Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 253–338.
- Łosowski J., *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku*, Lublin 2004.
- Łosowski J., *Nadzorczy nad aktami oraz archiwisci w grodach Korony w okresie XV–XVIII w. Zarys problemu*, „Archeion”, t. 122, 2021, s. 337–364.
- Mencel T., *Galicja Zachodnia 1795–1809*, Lublin 1976.
- Mencel T., *Losy staropolskich akt partykularnych w latach 1795–1815*, „Archeion”, t. 31, 1959, s. 23–35.
- Mencel T., *Z dziejów staropolskich akt władz partykularnych mazowieckich i podlaskich w XIX wieku (spisy zawartości archiwów akt dawnych w Plocku, Łomży i Siedlcach)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 1, 1985, s. 37–63.
- Pałucki W., *Granice i podziały polityczno-administracyjne [w:] Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, cz. 2: *Komentarze, indeksy*, Warszawa 1993, 31–49.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, t. 11, t. 14, t. 15 cz. 2, Warszawa 1890–1902.
- Soszyński J., *Dwa spisy zaginionych podlaskich ksiąg sądowych z 1647 r. (tyko-cińskie ziemskie inscriptionum i decretorum)*, „Studia Podlaskie”, t. 9, 1999, s. 111–119.
- Soszyński J., *Księgi podkomorskie bielskie wg spisu z 1648 r. Przyczynek do badań nad staropolską kulturą prawniczą*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 11, 2000, s. 91–96.
- Soszyński J., *Spis ksiąg ziemskich brańskich z 1647 roku*, „Z Badań nad Polskim Księgozbiorem Historycznym”, t. 19, 1999, s. 121–150.
- Soszyński J., *Spis suraskich ksiąg sądowych z 1647 roku (suraskie ziemskie inscriptionum i decretorum)*, „Z Badań nad Polskim Księgozbiorem Historycznym”, t. 21, 2003, s. 343–360.
- Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, opisana przez M. Balińskiego i T. Lipińskiego, wyd. 2, popr. i uzup. przez F.K. Martynowskiego, t. 2, Warszawa 1885.

- Stebelski A., *Dzieje zniszczenia Archiwum Głównego Akt Dawnych [w:] Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 14–28.
- Stebelski A., *O archiwach województwa kieleckiego w ogóle i archiwum kurozwęckiem w szczególności [w:] Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, red. A. Patkowski, Kielce 1931, s. 373–378.
- Stępnia W., *Spalenie Archiwum Głównego Akt Dawnych [w:] 2 września 1944*, red. V. Urbaniak, Warszawa 1996, s. 31–45.
- Tomczak A., *Zarys dziejów archiwów polskich i ich współczesna organizacja [w:] H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 169–527.
- Urzędnicy województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski [seria:] *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. 4: *Małopolska (Województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie)*, z. 3, Kórnik 1993.
- Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI w. (mapa główna) – Część północna [w:] Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, cz. 1: *Mapy i plany*, Warszawa 1993.
- Wajs A., Wajs H., *Aneks (Sumariusze i księgi pomocnicze urzędu grodzkiego sieradzkiego oraz varia z akt ziemskich i grodzkich wielkopolskich)*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 10, 1999, s. 97–115.
- Wajs A., *Historyczne i współczesne pomoce archiwalne do akt ziemskich i grodzkich województwa sieradzkiego w AGAD*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 10, 1999, s. 77–86.
- Wierzbowski T., *Opis aktów przechowywanych w Warszawskim Archiwum Głównym*, t. 2: *Akty ziemskie i grodzkie XIV–XVIII w. województw wielkopolskich [w:] Pomniki prawa wydawane przez Warszawskie Archiwum Główny*, t. 4, Warszawa 1917.
- Wolff A., *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1381–1835 [w:] Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Głównego Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 175–221.
- Wyczański A., *Inwentarze zaginionych ksiąg grodzkich z Nowego Miasta Korczyna z lat 1441–1600*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 1, 1985, s. 117–130.
- Wyczański A., *Zaginione księgi i funkcjonowanie grodu w Nowym Mieście Korczynie w XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 34, 1982, z. 2, 183–195.

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespól/-/zespól/30641> [dostęp: 2021-12-07]

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespól/-/zespól/30646> [dostęp: 2021-12-07]

Streszczenie

Celem artykułu jest szczegółowe opisanie ksiąg grodzkich steżyckich z lat 1564–1792. W XIX stuleciu zostały przeniesione do Warszawy, gdzie później spaliły się w 1944 r. podczas pożaru Archiwum Głównego Akt Dawnych. W tym aspekcie artykuł jest przyczynkiem do poszerzenia wiedzy o stratach archiwalnych AGAD podczas II wojny światowej. Mimo całkowitego zniszczenia ksiąg grodzkich steżyckich, zachowały się źródła pośrednie, umożliwiające wgląd w ich historyczny zasób. Wielką wartość dla poznania ksiąg steżyckich ma ich spis z 1792 r. znajdujący się na końcu niniejszego artykułu.

1792 inventory of Stężyca court of justice for nobility registers

Summary

The purpose of the article is to provide a detailed description of Stężyca court of justice for nobility registers from the years 1564-1792. In the 19th century they were moved to Warsaw, where in 1944 they burned down during the fire at the Central Archive of Historical Records (AGAD). In this aspect, the article is a contribution to expanding the knowledge of AGAD's archival losses during the Second World War. Despite complete destruction of Stężyca court of justice for nobility registers, intermediate sources have survived, providing an insight into their historical stock. Their inventory, prepared in 1792 and published in an appendix to this article, is of great value for studying the Stężyca court of justice for nobility registers.

Słowa kluczowe: archiwa staropolskie, archiwoznawstwo, akta sądów szlacheckich, księgi grodzkie stężyckie, Stężyca

Keywords: Old Poland archives, archival science, nobility court records, Stężyca court of justice for nobility registers